INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	4
3 Infrastructuur	10
4 De stad Goor	14
5 Bevolking	16
6 Middelen van bestaan	18
7 Sociale en culturele voorzieningen	23
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	26
Bronnen	31
Bijlagen	33

HET OVERSTICHT
Zwolle, mei 1990.

1 Ligging, grenzen en omvang

Goor is een verstedelijkte plattelandsgemeente in het zuidwesten van Twente. Het bestuurlijke en administratieve centrum wordt gevormd door de stad Goor. Tot de gemeente behoort verder een klein buitengebied.

De gemeente Goor is ontstaan op 29 november 1811 en bestond aanvankelijk uit het voormalige stadgericht Goor (de stad en naaste omgeving) en de zogenaamde Goorse kwartieren van het voormalige richterambt Kedingen, voor zover die ten noorden van de Schipbeek lagen. Het gebied bestaat sinds 1 juli 1818 alleen nog uit het voormalige stadsgericht Goor. In 1967 maakte een tekort aan voor woningbouw beschikbare grond een grenswijziging met Markelo noodzakelijk. De oppervlakte van de gemeente Goor nam toe van 392 tot 805 hectare.

In het noorden, zuiden en westen grenst de gemeente Goor aan de gemeente Markelo. In het oosten aan de gemeente Ambt Delden. Op **kaart 1** is de ligging van de gemeente Goor in Twente weergegeven.

Het grondgebied van de gemeente Goor besloeg op 1 januari 1988 een oppervlakte van 8,05 km^2, waarvan 0,15 km^2 uit binnenwater breder dan 6 meter bestond. De woningvoorraad bedroeg toen 4.250 eenheden en het aantal inwoners 11.757. De gemiddelde woningdichtheid per km^2 was derhalve 538 woningen, de gemiddelde bevolkingsdichtheid 1.487 inwoners. Ter vergelijking: het bevolkingsdichtheidscijfer voor Twente als geheel bedroeg op

1 januari 1988 400, het
woningdichtheidscijfer 149.

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie

In de wordingsgeschiedenis van het landschap in de gemeente Goor en bij het bepalen van het grondgebruik door de eeuwen heen hebben processen uit de geologische perioden van de ijsbedekking (het Pleistoceen) en de relatief warme huidige periode (het Holoceen) een belangrijke rol gespeeld. Het Pleistoceen en het Holoceen begonnen respectievelijk ongeveer 2.500.000 en 10.000 jaar geleden.

Voordat het in de Saale-ijstijd vanuit Scandinavië oprukkende landijs het gebied van de huidige gemeente Goor bereikte, was hier in een marien milieu zeeklei en in een latere koude periode een pakket grof zand en (kleihoudend) grind afgezet.

De voorhoede van de ijsbedekking werd gevormd door vooruitgeschoven tongen of lobben, die enigermate van het bestaande reliëf gebruik maakten en dus in de eerste plaats binnendrongen in de aanwezige lagere gedeelten van het land. Eén van de landijslobben drong het dal van de Regge binnen en stuwde het aanwezige materiaal aan de zijkanten op tot langgerekte heuvelruggen. Toen het landijs zich terug trok, bleef op de oude afzettingen een niet of nauwelijks water doorlatende laag keileem, een door het landijs meegevoerd en gevormd mengsel van keien, grind, grof zand en leem, achter.

Na de ijsbedekking werd het Reggedal opgevuld met materiaal afkomstig van de omliggende heuvels. Dit materiaal bestond hoofdzakelijk uit grind, zand en klei. Op de flanken van de heuvels

ontstonden erosiedalen. Een netwerk van geultjes en beken zorgde in het dal voor het ontstaan van een sterke afwisseling van hoge en lage terreingedeelten.

Tijdens de laatste ijstijd van het Pleistoceen bereikte het opnieuw als een gigantische bulldozer vanuit het noorden voortschuivende landijs Nederland niet. Wel heersten hier arctische omstandigheden, waardoor de wind als gevolg van het ontbreken van een vegetatiedek vrij spel had en vat kreeg op de losse bodemdeeltjes. Een deel van het door de wind meegevoerde materiaal werd afgezet in het gebied dat tegenwoordig de gemeente Goor uitmaakt. Het gehele gebied werd bedolven onder een plaatselijk dik pakket fijnkorrelig dekzand. Het aanwezige reliëf werd daardoor enigszins genivelleerd.

Op het Pleistoceen volgde het Holoceen waarin het klimaat geleidelijk milder werd, de zeespiegel begon te stijgen en de vegetatie weer een kans kreeg zich te ontwikkelen. De Regge en de beken zetten in deze periode in de lage gedeelten en tussen de dekzandkoppen grote hoeveelheden beekklei af. Deze en andere genoemde geologische formaties met de daarop ontstane bodemsoorten zijn ingetekend in **kaart 2**.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
Het micro-reliëf van het Goorse grondgebied vormde de grondslag voor het gemengde agrarische bedrijf en de sterk daarmee samenhangende genese van het landschap. Op kleine, geïsoleerde dekzandkoppen en op de hogere zandgronden legden de landbouwers bouwlandcomplexen (essen) aan. Omdat het reliëf tamelijk versneden was, vielen de essen in kleine eenheden uiteen, waartussen over het algemeen graslandkampen lagen. Doordat slechts een relatief klein oppervlak voor permanente akkerbouw beschikbaar was, werden deze gronden zeer intensief gebruikt. Hiervoor was een zware bemesting noodzakelijk. De mest was afkomstig uit de potstal, waar de uitwerpselen van het vee vermengd werden met heideplaggen. Eeuwenlange bemesting van de van nature vrij onvruchtbare zandgronden in het zuidoosten van Goor met potstalmest leidde tot het ontstaan van bodems met een meer dan 30 cm dik cultuurdek, ofwel enkeerdgronden.

Samenhangend met het sterk afwisselende micro reliëf rond Goor en in de Elsenerbroek was het akkerkampenlandschap kenmerkend. Een kamp is een min of meer blokvormig perceel akker- of grasland dat afzonderlijk met een haag of houtwal omheind is. Het kampenlandschap kenmerkte zich dan ook door een grote beslotenheid. In de Elsenerbroek kwam de meest zuivere variant voor.

De (natuurlijke) wei- en hooilanden kregen een plaats op de laaggelegen vochtige beekdalafzettingen in het noord- en zuidwesten van Goor, die hiervoor zeer geschikt waren. De vruchtbaarheid van de uit fijn zand en klei bestaande beekeerdgronden met een zavel of kleidek werd op natuurlijke wijze in stand gehouden, doordat ze regelmatig overstroomd en daardoor

van een laag vruchtbaar slib voorzien werden. Om over meer groengronden te beschikken werden her en der graslandkampen aangelegd. Om het vee op de eigen individueel aangelegde weilanden te houden en om eventueel een afwisselende beweiding mogelijk te maken, waren ook de groenlandkampen omheind met hagen of houtwallen.

De derde belangrijke categorie gebruiksgronden voor het uitoefenen van het gemengde, hoofdzakelijk zelfverzorgende agrarische bedrijf, de heidevelden en veengronden bevond zich grotendeels buiten het huidige gemeentelijke grondgebied.

In 1850 was in de gemeente Goor het genoemde grondgebruikspatroon nog duidelijk te herkennen. De verschillende soorten gebruiksgronden vormden samen het esnederzettingenlandschap of het Middeleeuwse ontginningslandschap. Sindsdien hebben zich in de landschappelijke structuur rond de stad Goor grote veranderingen voorgedaan, voornamelijk als gevolg van de industriële ontwikkeling van de stad Goor. Deze ontwikkeling leidde tot een uitbreiding van de bebouwde kom en infrastructurele voorzieningen. De oppervlakte cultuurgrond rond de stad nam navenant af. Als gevolg van verbeteringen op waterhuishoudkundig gebied en door ontginning van braakliggende gronden en heidevelden vond een uitbreiding van het areaal cultuurgrond plaats.

Na de Tweede Wereldoorlog viel opnieuw een groot deel van het oorspronkelijke coulissenlandschap en ook een deel van de jonge ontginningsgebieden ten offer aan woningbouw en industrieterreinen.

2.3. Bodembeheer en ontginningen

Onder invloed van een toenemende bevolkingsdruk en een daarmee samenhangende schaarste aan landbouwgrond ontstonden rond 1250 na Chr. marke-organisaties om te voorkomen dat de voor het boerenbedrijf onontbeerlijke uitgestrekte heidevelden en andere gemeenschappelijke woeste gronden geheel zouden verdwijnen. Ruimtelijk gezien was de marke een aaneengesloten oppervlakte gemeenschappelijke grond, die door de eigenaars of pachters van de zogenaamde gewaarde erven beheerd werd. De essen en de droge hooilanden waren privé-eigendom van de boer. Het grondgebied dat tegenwoordig tot de gemeente Goor behoort was in eigendom van de marke-organisaties Elzen, Goor en Stokkum en Herike. De boeren pachtten de gronden van de grootgrondbezitters, vanaf 1248 van de bisschop van Utrecht, die in dat jaar landheer van Twente was geworden. De pachtsommen en belastingen moesten in natura voldaan en afgeleverd worden bij de bisschoppelijke hoofdhof, in het geval van Goor bij de burcht op het Schild. Deze burcht was tot 1248 bewoond door de graven van Goor.

De marke Goor komt gewoonlijk voor als Kerspel-Goor, waaronder verstaan moet worden het gebied der marke dat niet tot de stadsvrijheid behoorde. De marke van Goor, het stadsgebied inbegrepen, werd begrensd door de marken Elzen, Kotwijk en Weddehoen, Hengevelde, Diepenheim

en Stokkum en Herike. Het stadsgebied besloeg slechts een gedeelte van de marke. Het enige recht dat de burgers van de stad Goor in de marke hadden was dat van houthakken in het Withag.

Op 5 mei 1819 werd besloten tot de opheffing van de marke Goor, waarna in november 1821 een verdelingsplan werd vastgesteld. Het recht van de stad Goor om hout te hakken in het Withag was inmiddels in 1820 afgekocht voor f143,- In 1835 werden de laatste onverdeeld gebleven percelen van de marke Goor verkocht. Als tweede werd de marke Elzen ontbonden, waarvoor op 16 juli 1852 de scheidingsacte werd opgemaakt. Voor de verdeling van de markegronden van de marke Stokkum en Herike ten slotte werd op 6 september 1855 door de markeleden een verdelingscommissie benoemd, die er voor moest zorgen dat na juni 1856 de verdeling van de markegronden "naar waren, woonhuizen en bezit aan bouwland" geschiedde.

Vanwege de strategische ligging van de burcht (zowel militair als uit oogpunt van tolheffing) was de zetel van de bisschop herhaaldelijk doelwit van vijandelijke troepen. Zo kwam het al in 1260 tot een geschil tussen Hendrik I bisschop van Utrecht en graaf Otto van Gelre. Hierbij werd in 1261 de burcht geheel verwoest. In 1310 werd de burcht, onder bisschop Guido van Henegouwen, weer opgebouwd, om 38 jaar later opnieuw tot de grond toe af te branden.

De dienstmannen die hun heer hielpen het kasteel te verdedigen en die aanvankelijk op de burcht woonden (burcht- of borgmannen) kregen later ieder een leengoed (borgleen). In de dertiende eeuw waren dit nog gewone erven, maar al spoedig groeiden ze uit tot kleine kastelen, onder meer omdat de borgmannen een aandeel in het bestuur en de rechtspraak hadden. Rond de burcht van Goor ontstonden aldus verschillende adellijke huizen, te weten Stoevelaar, Weldam, Heeckeren, Scherpenzeel en Nijenhuis. In de loop van de tijd kwamen alle gronden in en rond Goor in handen van de borgmannen en bleven er alleen maar hofhorige erven over. Alle eigengeërfde erven verdwenen, wat voor Twente een uitzonderlijke situatie was.

De burcht werd "het Huijs to Goor" genoemd, daar het de residentie van de bisschoppelijke Castelein (kasteelheer), die in 1325 schout en na 1365 drost van Twente werd genoemd, was. Na de definitieve verwoesting van de burcht aan het einde van de veertiende eeuw en ook tijdens de perioden dat de borg op het Schild onbewoonbaar was, deed het Huis Heeckeren dienst als Huijs te Goor. Binnen de huidige gemeentegrenzen kregen alleen het Huis Heeckeren en Scherpenzeel in het begin van de zestiende eeuw de rechten van een havezate.

Het grootgrondbezit in de gemeente Goor behoort thans tot het verleden. De verschillende huizen zijn verdwenen. In 1965 lagen in de gemeente nog enkele gronden en boerderijen die tot de in de gemeente Markelo gelegen voormalige havezate Weldam behoorden.

Na het verdwijnen van een groot deel van het grootgrondbezit na 1795 en de opheffing van de marke-organisaties stond juridisch gezien niets de ontginning van de woeste gronden en daardoor een uitbreiding van het areaal bouw- en weiland meer in de weg. Het duurde echter tot omstreeks 1900 voordat daarmee een aanvang kon worden gemaakt. Tot dan had een nijpend tekort aan betaalbare (organische) mest het vruchtbaar maken van de schrale heidegronden in de weg gestaan. De introduktie van de kunstmest rond de eeuwwisseling maakte aan dat probleem een einde. De woeste gronden rond Goor werden, overeenkomstig het heersende produktieplan, omgezet in gras- en/of bouwland. In 1910 meldde het jaarverslag van de Kamer van Koophandel te Goor: "De veestapel breidt zich in deze omgeving aanzienlijk uit ten gevolge van de zuivelbereiding op coöperatieve grondslag, de voortdurende ontginning van heidevelden in vruchtbare weiden, de goede wenken bij de landbouwcursussen opgedaan en het hoe langer hoe meer gebruik maken der kunstmeststoffen". Het gebruik van kunstmest maakte de winterindundaties overbodig, waardoor de natuurlijke wei- en hooilanden aanzienlijk verbeterd konden worden.

Op **kaart 3** zijn zowel de voormalige marken als de in de gemeente Goor gelegen gronden die behoorden tot het landgoed van de havezate Weldam (gemeente Markelo) ingetekend.

2.4. Waterbeheersing

De gemeente Goor ligt geheel in het stroomgebied van de Regge. De westelijke waterscheiding van dit riviertje, dat de gemeente van zuid naar noord doorkruist, wordt gevormd door de stuwwallenrug Ootmarsum-Oldenzaal-Enschede in noordoost Twente. De oostelijke waterscheiding is de stuwwal die als Bestmerberg bij Ommen begint en (met enige onderbrekingen) naar het zuiden wordt voortgezet als Lemeler-, Hellendoornse-, Holter-, Haarler-, Rijsser-, Markeler- en Herikerberg. Van de westelijke stuwwal ontving de Regge water van kleine beekjes. De verschillende beken van de oostelijke stuwwal, zoals de Markelose beek en de Bolscher- en Zeldammerbeek, waren grote waterleveranciers voor de Regge.

De zijtak van de Oude beek, die de Heyinksweg kruist en zich bij het huidige gemeentehuis verenigd met de Poelsbeek (nu ondergronds) wordt de Nieuwe Regge of Regge genoemd. Vanaf de Heyinksweg tot voorbij de oude algemene begraafplaats is deze waterloop sinds enige jaren overkluisd (het huidige Reggelaantje was eens de rivierbedding).

De problemen ten aanzien van de waterhuishouding van de Regge waren tweeërlei. Enerzijds was de waterstand in de zomer vaak te laag voor de scheepvaart, anderzijds waren er in de winter vaak grote inundaties. Als gevolg van de ligging van Goor in één van de laagste delen van het Reggedal verzamelde zich juist hier veel overtollig water en was het tot in twintigste eeuw niet uitzonderlijk dat in de winter het lage land richting Enter, de Meene, de Whee en ook het gebied tussen Diepenheim en Lochem geheel onder

water stonden. Dat Goor vroeger periodiek met grote wateroverlast te kampen had, komt tot uitdrukking in de naam van de stad (goor betekent waterrijk, moerassig gebied) en in veldnamen als Walters Waterland en Waterhoek.

Een verbetering van de waterhuishouding kwam pas laat en moeizaam op gang, en wel als gevolg van technische problemen, de vaak onaantastbare rechten van de vele watermolens en een sterke weerstand onder de bewoners van het gebied. Zij wilden lange tijd niet meewerken uit vrees voor hoge kosten en omdat zij (althans tot de introduktie van de kunstmest aan het einde van de vorige eeuw) de natuurlijke bemesting van de groengronden door de overstromende beken niet konden missen. Belangrijke verbeteringen in de waterhuishouding kwamen uiteindelijk tot stand in het kader van de regulatie van de Regge, waartoe voor het hele stroomgebied van die rivier in 1883 een speciaal waterschap werd opgericht.

In de eerste verbeteringsronde werd de rivier gekanaliseerd, vooral nog ten behoeve van de scheepvaart. De afvoercapaciteit van de toeleveringsbeken werd in de tweede verbeteringsronde (na 1925) door kanalisatie, de bouw van stuwen en sluizen en verbetering van de aansluiting op de Regge vergroot. Hoewel in eerste instantie bedoeld voor de scheepvaart had het tussen 1930 en 1936 gegraven Twentekanaal van Zutphen naar Enschede een grote lastenverlichting voor de Regge tot gevolg, waardoor de waterhuishouding in de gemeente Goor opnieuw verbeterde.

Tegenwoordig behoort het hele grondgebied van Goor tot het waterschap "Regge en Dinkel", dat in 1957 tot stand kwam door samenvoeging van "De Regge" en "De Benedendinkel".

3 Infrastructuur

(kaart 4)

3.1. Waterwegen

De Regge was tot het midden van de vorige eeuw een belangrijke handels- en verkeersweg voor de gemeente Goor. De vaart op de Regge werd in hoofdzaak uitgevoerd door schippers uit Enter met hun bekende "zompen". Deze schuiten waren speciaal ontwikkeld voor de vaart in ondiep water: ze hadden een platte bodem en een rechte voor- en achtersteven.

Ondanks de geringe diepgang van de schepen op de Regge kon vervoer over de rivier slechts met grote moeite geschieden. In natte winters bemoeilijkte een teveel aan water het navigeren, terwijl in een droge zomer de scheepjes herhaaldelijk aan de grond liepen. In dat geval wierpen de schippers een dam in de rivier op. Was het waterpeil voldoende gestegen, dan werden de "stuwen" doorgestoken en dreven de schepen met de kunstmatig opgewekte vloed mee, totdat ze opnieuw vastliepen.

Met de totstandkoming van de Overijsselsche Kanalen rond het midden van de negentiende nam de scheepvaart op de Regge sterk af. De komst van de spoorwegen betekende de genadeklap voor de Reggescheepvaart. De kanalisatie van de Regge tussen 1894 en 1911 had uit oogpunt van het stimuleren van de scheepvaart dan ook geen enkel effect. In 1924 werd de Regge officieel voor de scheepvaart gesloten. De bruggen werden niet meer bediend, al bleven er tot de Tweede Wereldoorlog nog wel een paar intact. Toen werden om militaire redenen alle bruggen onbruikbaar gemaakt. Er kwamen later vaste bruggen voor in de plaats.

Het Reggewater had ook nog een andere functie. Een blekerij als de Twentse Stoomblekerij kon nu eenmaal niet zonder water, en dat water moest de Regge verschaffen. Dat dit niet altijd in voldoende mate aangevoerd werd, kwam niet alleen door de droge zomers maar ook door de onwillige boeren. Zij probeerden aan de bovenloop (de Buurserbeek) met stuwen en dammen te verhinderen dat "het mooije water aldaar" stroomafwaarts zou verdwijnen. Reeds in 1858 klaagt directeur Nieuwenhuys van de Twentse stoomblekerij daarover. Pas met de aanleg van het Goorse waterleidingnet in 1914 kwam er een eind aan deze toestand.

Goor werd per schip weer bereikbaar in 1935, toen het gedeelte van het Twentekanaal tussen Markelo en Hengelo in gebruik werd genomen. Dit geschiedde door het weggraven van de dam, waarover kort daarvoor de lokaaltrein Neede-Hellendoorn "Bello" zijn laatste rit had gemaakt. Op 3 april 1935 volgde de officiële opening van de laad-en losplaats van Goor.

De kanaalsectie Goor-Hengelo is als werkverschaffingsobject van de Heidemaatschappij door meer dan 700 werklozen met de hand gegraven. Het Twentekanaal is bevaarbaar voor schepen tot 1.350 ton, met een maximale lengte van 80 meter, een maximale breedte van 9,50 meter en een maximale diepgang van 2,50 meter. De los- en laadplaats in Goor is na het gereedkomen van het kanaal met 400 meter verlengd.

3.2. Landwegen

De "Bandijk" van Goor is de oudste weg in de gemeente Goor. Wanneer deze weg precies is aangelegd, is niet bekend. In ieder geval bestond de weg al ver voor 1400. De Bandijk was een verhoogde weg door het lage en drassige Reggedal bij Goor. Hij was in eerste instantie aangelegd om de bisschoppen van Utrecht in staat te stellen naar Markelo en Deventer te reizen. Omstreeks 1400 werd de weg belangrijk verbeterd. Het gedeelte dat bij Goor in onderhoud was bedroeg 2.207 voet en omvatte de huidige Grotestraat en Middenstraat. In 1829 kwam het onderhoud van dit weggedeelte ten laste van het Rijk in ruil voor de inkomsten van de Goorse tol. Deze rijkstollen zijn in 1907/1908 opgeheven. Het tolhuis staat nog steeds aan de Markeloseweg, ter hoogte van het huidige Huize Stoevelaar.

De Bandijk maakte onderdeel uit van de belangrijke verkeersader Deventer-Holten-Goor-Delden-Oldenzaal-Hamburg. Waarschijnlijk vormde deze weg één van de "Hessenwegen", waarvan de Duitse kooplieden gebruik maakten voor de handel tussen Amsterdam en onder meer Münsterland. De kruising van deze wegen met het riviertje de Regge was een geschikt punt voor het ontstaan van een nederzetting. Wellicht valt zo het grote aantal herbergen dat de gemeente Goor tot de vorige eeuw telde te verklaren.

In 1832 werd de weg van Deventer naar Hamburg, als eerste in Twente, bestraat. Daarvoor was het een onverharde weg zoals alle landwegen. In 1842 volgde de verharding van de verbinding Goor-Diepenheim-Lochem-Zutphen. Hiervoor stelde de hervormde kerk

van Goor het ijzeroer uit de Klokkenkamp beschikbaar. In de volksmond heette de Diepenheimseweg sindsdien "de Grinte". Na 1864 werd een nieuwe weg van Goor naar Diepenheim aangelegd. Deze verbinding was nodig geworden toen de spoorlijn van Zutphen naar Hengelo de oude weg afsneed, ter hoogte van de huidige Waterstraat. Ook deze nieuwe verbinding wordt de Grinte genoemd. Het was een grint- of macadamweg, genoemd naar de Schotse ingenieur J.L. MacAdam, die leefde van 1756 tot 1836. Hierbij kwam op een onderlaag van leem, keien of breuksteen een wegverharding, bestaande uit twee lagen steenslag. Op het traject Zutphen-Goor-Oldenzaal werd van 1835 tot 1 november 1865 door Van Gend en Loos een diligencedienst onderhouden. Met het openen van de spoorlijn Zutphen-Hengelo-Enschede op 1 november 1865 kwam er een einde aan deze diligencedienst.

De Herikerweg was in 1920 nog een bochtig zandweggetje, slingerend van erf tot erf door de buurschappen Herike en Elzen. Deze weg was nog niet verhard toen de verbinding met Enter tot stand kwam door lage terreinen, die 's winters vaak langdurig onder water stonden. Pas in de jaren twintig werd de weg naar Elzen verhard. In 1933 werd hier de nieuwe "autoweg" Rijssen-Goor in gebruik genomen.

Een andere belangrijke weg in de periode 1850-1940 was de weg van Goor naar Haaksbergen en van daaruit naar Münsterland. Enschede was in die tijd bereikbaar via de weg van Beckum naar Boekelo, waarvan de Goorseweg nog een onderdeel vormt. De eveneens uit de periode 1850-1940 daterende verbinding Goor-Holten (door Herike en langs de Friezenberg) is tegenwoordig nog gedeeltelijk een zandweg. De weg naar Delden, zoals die toen bestond, wijkt wat het tracé betreft slechts in geringe mate af van de huidige verkeersweg naar Delden, de Deldensestraat. Vanaf de "Poste" werd echter de oude Postweg gevolgd. Hiervan is het verdere verloop in het landschap niet meer terug te vinden.

Vrijwel alle wegen van lokaal belang zijn, voor zover ze dat nog niet waren, na de Tweede Wereldoorlog verhard. Een duidelijke verdichting van het wegennet trad op in en in de direkte omgeving van de stad Goor.

3.3. Spoorwegen

In de economische ontwikkeling van de gemeente Goor sinds 1850 hebben vooral de op 1 november 1865 geopende spoorlijn Zutphen-Hengelo-Enschede en de op 29 april 1910 geopende spoorlijn Neede-Hellendoorn een belangrijke rol gespeeld..

De eerste stap naar een spoorlijn in Twente werd gezet op 17 augustus 1860. De Eerste Kamer sprak toen haar goedkeuring uit over een wet die de aanleg van staatsspoorlijnen mogelijk maakte. De spoorlijnen die voor 1860 waren aangelegd waren te danken aan particulier initiatief en buitenlands kapitaal. Het beheer van de lijn Zutphen-Hengelo-Enschede kwam in handen van de particuliere "Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorlijnen". Ten behoeve

van de aanleg van de staatsspoorlijn van Zutphen naar Enschede werden in de gemeente Goor op grond van de onteigeningswet van 28 augustus 1851 "via een minnelijke schikking" 66 percelen of gedeelten van percelen verworven. De gezamenlijke grootte van deze percelen bedroeg 12 bunder, 8 roeden en 3 ellen bouw-, wei- en hooiland. Ook werd een woonhuis onteigend. De spoorlijn werd vanaf Lochem in een praktisch rechte lijn naar Goor doorgetrokken. Op 1 november 1865 werd de lijn geopend.

De op 29 april 1910 geopende spoorlijn Neede-Hellendoorn was eigendom van de particuliere "Locaalspoorweg-Maatschappij Neede-Hellendoorn". De maatschappij was op 13 october 1904 in Goor opgericht. Particulieren en de gemeenten langs de spoorlijn verschaften het aandelenkapitaal. Goors aandeel bedroeg 35.000 gulden, ofwel ± 10% van de benodigde gelden. De spoorweg Neede-Diepenheim-Goor-Rijssen-Nijverdal-Hellendoorn werd speciaal aangelegd om een kortere verbinding te krijgen voor de aanvoer van steenkolen uit het Ruhrgebied naar de fabrieken. Voor het personenvervoer speelde de lijn een ondergeschikte rol. Al in 1935 werd de lijn weer opgeheven omdat het opkomende wegvervoer de lokaalspoorweg onrendabel maakte.

Aansluiting van de lokaalspoorweg van Neede naar Hellendoorn op het hoofdspoorwegennet in Goor en Nijverdal was zeer goed mogelijk geweest, ware het niet dat de exploitant van de lokaalspoorlijn en die van het staatsspoor concurrenten waren. Zodoende kwamen er in Goor twee stations met elk hun eigen personeel. In 1920 kwamen de twee concurrenten tot samenwerking en kregen de Goorse stations de toevoegingen "West" en "Zuid". Na 1935 verdwenen deze toevoegingen weer omdat de spoorlijn Neede-Hellendoorn ophield te bestaan. Het stationsgebouw "West" is in de Tweede Wereldoorlog in gebruik geweest als distributiekantoor en weer later door de autobusonderneming O.A.D. Tenslotte werd het in 1965 gesloopt. Het stationsgebouw "Zuid" is als station "Goor" nog steeds in gebruik bij de Nederlandse Spoorwegen.

4 De stad Goor

Goor is een oude nederzetting, waarvan de geschiedenis teruggaat tot de Romeinse tijd. De plaats heeft zijn opkomst te danken aan de gunstige ligging aan de vroeger bevaarbare de Regge, de Twentse handelsroute bij uitstek, en aan de genoemde handelsweg van Deventer naar Westfalen.

De nederzetting ontstond in eerste aanleg bij de burcht op "het Schild": een waarschijnlijk kunstmatig opgeworpen heuvel (terp) aan de Regge. Later werd op het schild ook het stadhuis gebouwd. In 1263 werd het Schild met een wal en een gracht versterkt, nadat eerder in dat jaar van de bisschop van Utrecht stadsrechten waren verkregen. Dat Goor stadsrechten verleend werden en daardoor wallen en een gracht mocht aanleggen, was waarschijnlijk een direkt gevolg van de kwetsbare positie van de nederzetting dichtbij de grens met het de bisschop van Utrecht vijandig gezinde Gelderland. In de verdedigingswerken bevonden zich drie poorten, te weten de Almelosche Poort, de Grijmbergerpoort en de Ruthenbergerpoort. Marktrechten kreeg de stad in 1283.

Vanwege ruimtegebrek op het Schild groeide de stad later (al ver voor 1850) uit in zuidelijke richting, langs de Bandijk. Er ontstond ten zuiden van de oorspronkelijke nederzetting een nieuwe lintvormige nederzetting, die ter onderscheiding van de oude stad op het Schild werd aangeduid met de naam "Nieuwe Stad" of "Ginende" (gindse einde). Het centrum van de nieuwe kern werd de huidige Nederlandse hervormde kerk.

In 1850 beperkte de bebouwde kom van de stad Goor zich nog steeds hoofdzakelijk tot het Schild en de lintbebouwing langs de Bandijk. Ongeveer vanaf die tijd begon Goor sterk te groeien, dit keer niet als gevolg van de handelsfunctie van de stad, maar door de opkomst van de fabrieksmatige textielproduktie. Zolang de vervoersmogelijkheden nog beperkt bleven, was een scheiding tussen woon- en werkplaats van de fabrieksarbeiders niet mogelijk. Een belangrijk deel van de stadsuitbreiding bestond dan ook uit arbeiderswoningen. Geschiedde de bouw van (complexen) arbeiderswoningen aanvankelijk zonder duidelijk omlijnde plannen, na het in werking treden van de Woningwet van 1901 deed de planmatige uitbreiding van de bebouwing zijn intrede. De woningwet bood de mogelijkheid om op particulier initiatief organisaties op te richten, die met financiële steun van de overheid verbeteringen in de slechte woonomstandigheden aan konden brengen. In Goor ging het initiatief tot de oprichting van een woningbouwvereniging echter in eerste instantie niet uit van mensen uit de arbeidersklasse, maar van twee invloedrijke plaatselijke textielfabrikanten, te weten Nicolaas Gerhard Jannink en Derk Jan Bunschoten. Zij richtten op 26 juni 1912 de "Goorsche Volkswoning" op. Het duurde tot 1920 voordat een eerste bouwplan tot uitvoering kwam. Onder leiding van architect W.K. de Wijs uit Enschede, die voor deze stad de tuinstad "Pathmos" had ontworpen, werden tussen de Laarstraat en het station 48 woningen gebouwd. Op 13 april 1921 werden de eerste arbeiderswoningen opgeleverd. Verdere kernvorming bleef in de periode 1850-1940 achterwege.

De open ruimten werden pas de Tweede Wereldoorlog bebouwd. Daarnaast kwamen er zowel ten oosten als ten westen van de bestaande bebouwde kom voor Goorse begrippen relatief grote woongebieden tot stand. De industrie concentreerde zich in de na-oorlogse periode hoofdzakelijk op een groot industrieterrein aan de laad- en losplaats van Goor aan het Twentekanaal. De "grootste" stadsuitbreidingen vonden plaats op voormalig Markelo's grondgebied. De binnenstad van Goor, die tijdens de oorlog door bommen was getroffen, werd hersteld volgens een op 12 april 1948 vastgesteld wederopbouwplan.

Een echt buitengebied kreeg de stad Goor pas na de grenswijziging in 1967, toen de gemeente werd uitgebreid met een hoofdzakelijk landelijk gebied. Het grootste deel van het nieuwe grondgebied werd gebruikt voor de realisatie van nieuwe woongebieden. In het agrarisch gebleven buitengebied overheerst nog steeds de verspreide bebouwing.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
In de jaren vóór 1850 beleefde Goor een sterke toename van de bevolking door de sterk toegenomen werkgelegenheid in de Twentse textielnijverheid. De opkomende fabrieksmatige nijverheid in de gemeente Goor trok veel mensen uit de omringende plattelandsgemeenten aan. Hoewel het aantal inwoners in de gemeente Goor na 1850 bleef stijgen, nam het tempo van de bevolkingsgroei af. In de bevolkingsontwikkeling sinds 1850 tot 1940, waarvan **tabel 1** een overzicht geeft, kan een drietal perioden onderscheiden worden. De periode 1850-1890 wordt gekenmerkt door een aanzienlijke bevolkingstoename: van 1.870 inwoners in 1850 tot 2.879 in 1890. In deze periode nam de werkgelegenheid in de Goorse industrie buitengewoon sterk toe. In de periode 1890-1930 nam de bevolking in Goor duidelijk minder sterk toe. De oorzaak van deze stagnatie was dat de werkgelegenheid in Goor niet in dezelfde mate toenam als in andere Twentse gemeenten, zoals Borne en Hengelo. Goor kreeg toen te maken met een vertrekoverschot. Vanaf het begin van de jaren dertig is er opnieuw sprake van een vrij snelle bevolkingsgroei. Goor had toen weer een vestigingsoverschot.

De sterkste groei van de Goorse bevolking dateert van na 1940. Daarbij speelde de genoemde grenswijziging slechts een bescheiden rol.

5.2. Ruimtelijke spreiding
Vergelijking van **tabel 2 en 3** leert dat sinds het midden van de vorige eeuw slechts een kleine wijziging in de ruimtelijke

spreiding van de bevolking is opgetreden. Woonde, uitgaande van de toenmalige gemeentegrens, in 1849 de volledige gemeentelijke bevolking in de stad Goor (1.831 inwoners), op 1 januari 1988 bedroeg het aandeel van de gemeentelijke bevolking woonachtig in de bebouwde kom van Goor nog ruim 96%. Slechts ongeveer 4% woonde verspreid in het buitengebied.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw

De aard van de gemeente, een stedelijke kern met een zeer klein buitengebied, komt duidelijk tot uiting in de opbouw van de beroepsbevolking. Reeds kort na 1830 vond het grootste deel van de beroepsbevolking haar bestaan in de textielindustrie. Slechts een klein deel van de beroepsbevolking vond een hoofdbestaan in de landbouw. Daarna daalde het belang van de landbouw voor de werkgelegenheid verder. Zo was in 1909 nog 4,7% van de beroepsbevolking van Goor werkzaam in de land- en tuinbouw. In 1977 vond ondanks de uitbreiding van het gemeente met een stuk landelijk gebied nog slechts 2,5% van zowel de mannelijke als de vrouwelijke beroepsbevolking een bestaan in de landbouw.

De produkten uit de land- en tuinbouw waren voornamelijk bestemd voor eigen gebruik. Op de hoge zandgronden, waartoe in de regel ook de essen behoorden, werden broodkoren en vlas (voor de linnennijverheid) verbouwd. Vanwege Goor's industriële karakter was de invloed van de landbouwcrisis in de jaren tachtig van de negentiende eeuw minder groot dan in de agrarische buurgemeenten. Wel trad ook in de gemeente Goor een accentverschuiving van akkerbouw naar veeteelt (in het bijzonder de rundveehouderij ten behoeve van de zuivelbereiding) op. De prijzen van zuivelprodukten waren tijdens de crisis namelijk redelijk stabiel gebleven, waardoor ook de agrariërs in Goor zich toelegden op de veeteelt en het houden van varkens en pluimvee. Om de kwaliteit van de boter te verhogen

werden speciale boterfabrieken opgericht, vaak op coöperatieve grondslag. Enerzijds waren de zuivelfabrieken een reactie op de zwakke concurrentiepositie van de Nederlandse boter op de internationale markten en op het toenemende belang van de rundveehouderij, anderzijds betekende de komst van de fabrieksmatige zuivelbereiding een enorme stimulans voor de uitbreiding van de veehouderijtak. Ondanks het ontbreken van een eigen omvangrijke agrarische beroepsbevolking verrezen in Goor al voor de eeuwwisseling zelfs twee zuivelfabrieken. De eerste werd in 1880 opgericht door de gebroeders Muller, de tweede (een roomboterfabriek) in 1894 door J.G.H. Koning. De grondstof voor de fabrieken werd geleverd door de boeren uit Goor en buurgemeenten. De fabriek van Muller brandde in 1911 af en werd niet herbouwd. Inmiddels was de produktie in de fabriek van Koning in 1903 al gestopt, omdat in dat jaar de coöperatieve roomboterfabriek "Weddehoen" de produktie van boter startte. De melkaanvoer naar deze coöperatieve zuivelfabriek bedroeg in 1904 ruim 2,8 miljoen kilo, in 1911 bijna 3,9 miljoen kilo en in 1917 ruim 4 miljoen kilo. Het concentratieproces in de zuivelindustrie na de Tweede Wereldoorlog heeft de Goorse zuivelfabriek niet overleeft. Eind jaren zestig moest zij haar poorten sluiten.

Het toenemende belang van de veeteelt uitte zich tussen 1850 en 1940 in het landschap in de vorm van een uitbreiding van het areaal grasland. Deze uitbreiding was enerzijds het gevolg van de ontginningen van braakliggende gronden en heidevelden, anderzijds werden bestaande weiden verbeterd door het aanbrengen van betere afwateringen en het gebruik van kunstmest. Was in 1885 van het totale areaal cultuurgrond in de toenmalige gemeente Goor ruim 55% in gebruik als wei-en hooiland (ongeveer 4% bestond uit tuinbouwgrond), in 1987 was ruim 71% van het totale oppervlak cultuurgrond (256 ha) in gebruik als blijvend grasland. In dat jaar besloegen tuinbouwgronden gezamenlijk ongeveer 3 ha.

6.2. Ambacht en industrie

Al in 1795 was ruim 40% van de Goorse beroepsbevolking werkzaam in de textielnijverheid, die toen nog voornamelijk plaatsvond in de vorm van huisvlijt ter aanvulling van het inkomen uit het landbouwbedrijf. De textielnijverheid was tot bloei gekomen tussen 1675 en 1725 toen als gevolg van een teruggang in de landbouw en een toename van de plattelandsbevolking veel mensen een uitweg zochten in de fabricage van (voornamelijk) linnen stoffen. Het daarvoor benodigde vlas werd door de boeren zelf verbouwd en verwerkt. De geweven stoffen werden verkocht aan de fabriqueurs of linnenreders (=linnenhandelaars), die om de kwaliteit en de gelijkvormigheid van de produkten te bewaken ook de grondstoffen aan de thuiswevers verstrekten en aan hen de weefgetouwen verhuurden. Oorspronkelijk weefden de thuiswevers het grove linnen, maar later werden, door het gebruik van betere garens, ook fijnere weefsels gemaakt. Voor het bleken van de stoffen bevonden zich in de

stad speciale bleekvelden, die vroeger voornamelijk voor huishoudelijk gebruik aangelegd waren.

Door het in 1830 wegvallen van Vlaanderen als leverancier van katoenen stoffen bestemd voor Nederlands Indië, ging de Nederlandsche Handel Maatschappij (N.H.M.) op zoek naar nieuwe produktiegebieden. De directeur van de Nederlandsche Handel Maatschappij (N.H.M.), Willem de Clercq, en de Engelse ingenieur Thomas Ainsworth besloten een poging te wagen de katoenen stoffen in Twente te laten weven, waar het vervaardigen van textiel geen onbekend verschijnsel was. Om de wevers met de uit Engeland afkomstige nieuwe katoenweeftechniek van de mechanische snelspoel (in de plaats gekomen voor de met de hand doorgeworpen "smietspoel") vertrouwd te maken, richtte de N.H.M. in Goor een speciale weefschool op. Goor werd de bakermat van de Twentse katoenindustrie.

Gezien zijn wens werk te verschaffen, was Ainsworth een groot voorstander van het in stand houden van de handweverij en wilde hij aanvankelijk niet overgaan op stoomkracht. De in juni 1833 gestarte weefschool, die zich specialiseerde in de calicotweverij (calicot is de met de schietspoel vervaardigde katoenen stof) diende tevens als distributiecentrum van de N.H.M., waar de thuiswevers de "moderne" weefgetouwen konden betrekken. De weefschool bleef slechts enkele jaren in Goor. In 1836 werd de modelweverij verplaatst naar Nijverdal. De inboedel van de school werd verkocht aan G.C. Arntzenius, calicotfabrikant te Goor en Diepenheim. De introduktie van de nieuwe weeftechniek en het gebruik maken van eveneens uit Engeland afkomstige fijnere garens had een concentratie van de textielnijverheid in speciale weefhuizen tot gevolg en betekende tegelijkertijd het einde van de vlasverbouw rond Goor en het thuis spinnen.

Aangezien voor de fijne garens de kettingdraden (kortweg kettingen) gesterkt moesten worden, betrok men deze aanvankelijk kant en klaar uit Engeland. Ainsworth liet echter voor eigen rekening een sterkmachine in Goor opstellen en verbond aan deze sterkerij, met financiële steun van de N.H.N. een inrichting voor het afwinden en scheren van de kettingen. Ook de sterkerij was bedoeld als modelfabriek. In 1837 werd ook deze sterkerij verhuisd naar Nijverdal. In overleg met de Nederlandsche Handel Maatschappij werd besloten in het ontruimde gebouw van de voormalige sterkerij een stoomblekerij in te richten. Deze ging nog in hetzelfde jaar onder de naam Firma Ainsworth & Buechler van start. De benodigde machines werden uit vrees voor concurrentie uit Engeland naar Nederland gesmokkeld. Terwijl de kleine kunstblekerijtjes de stoom uitsluitend gebruikten voor koken en drogen, dreef Ainsworth zijn machines aan door een verticale stoommachine. Veel Twentse weverijen lieten hun doek in Goor bleken. Na de dood van Thomas Ainsworth in 1841 kwam de stoomblekerij in 1857 uiteindelijk in handen van een combinatie van

Twentse fabrikanten en ontstond de N.V. Twentsche Stoomblekerij met 41 deelnemers. Na een brand in 1862 werd de fabriek te Goor geheel gemoderniseerd.

Het vertrek van de weefschool en de sterkerij uit de gemeente betekende echter niet dat de textielnijverheid in Goor minder belangrijk werd. Integendeel, de werkgelegenheid in de industrie breidde zich steeds verder uit. Zo waren er in 1851 niet minder dan 7 bedrijven gevestigd, die zich op de één of andere wijze met de vervaardiging van textiel bezighielden. Met inbegrip van de zogenaamde thuiswerkers waren er in 1851 reeds 395 personen werkzaam in deze bedrijven. In de stoomblekerij van Ainsworth werkten toen ongeveer 71 personen, waaronder 16 kinderen. De genoemde Arntzenius bezat in 1851 calicotweverijen verspreid over negen gemeenten. In Goor had hij een handweverij net buiten de stad aan de Regge. G.C. Arntzenius richtte in 1860 samen met Engbert Jannink uit Enschede de firma Arntzenius, Jannink & Co. op. De firma fabriceerde bontgeweven goederen, o.a. sarongs voor Nederlands Oost-Indië. In Wierden werd voor dat doel een weverij gebouwd. Aan de fabriek te Goor werd een witweverij toegevoegd, benevens een weverij voor visnetten. Na de Tweede Wereldoorlog werd het bedrijf, met uitzondering van de nettenweverij overgedragen aan de firma J.F. Scholten & Zonen te Enschede.

Dichtbij de Goorse Blekerij aan de Regge bevond zich in 1851 ook nog een handweverij van D. ten Doesschate. Nadat deze weverij in 1853 een belangrijke uitbreiding onderging, werd de fabriek in 1877 verkocht aan de firma Arntzenius Jannink & Co., die het bedrijf stillegde en later sloopte. De calicotweverij van J. ten Doesschate bood in 1851 werk aan 31 personen.

Hoewel tussen 1850 en 1940 de textielnijverheid de leidende industriële sector bleef, waren er in de loop van de tijd ook andere takken van industrie gevestigd. In veel gevallen betrof het bedrijvigheid die met de textielindustrie samenhing. Voor de watervoorziening maakten de fabrieken hoofdzakelijk gebruik van eigen pompinstallaties. Voor het openbare waterleidingnet werd in 1915 een watertoren gebouwd.

Goor heeft altijd een breed scala aan ambachten gekend. Zo waren er in 1875/76 8 timmerlieden, 10 kleermakers, 9 metselaars, 5 grof- en hoefsmeden, 2 horlogemakers en -herstellers, 2 klompenmakers, 2 windkorenmolenaars en 9 schoen- en laarzenmakers. Op het grondgebied van de havezate Huis Heeckeren hebben drie molens gestaan: een windkorenmolen, "De Heeckerense molen" (in 1930 afgebroken) en twee oliewatermolens, één op de Zeldammerbeek en één op de Regge. Verder hebben er nog molens gestaan in de "Mosterdhoek" en in de "Braak", respectievelijk "Stoenelaarsmolen" en "Braakmolen" geheten. Geen van de molens is nog aanwezig.

Tot de nieuwe industriële werkgevers buiten de fabricage van textiel, die zich in de periode 1840-1940 in de gemeente Goor vestigden behoorden de

kistenmakerij van A.H. van Enst, de blauwververij annex chemische wasserij van de heer C.F. Moorman, de tabakskerverij van de firma E. ten Hallers, de stoomhoutzagerij van E.H. van Dijk, enkele steenbakkerijen, de genoemde zuivelfabrieken en een fabriek van asbestcementprodukten. Laatstgenoemde fabriek van de firma Martinit (later N.V. Eternit) was een van de eerste fabrieken die zich in Goor aan het Twentekanaal vestigde.

Het belang van de textielindustrie voor de werkgelegenheid in de gemeente Goor moge blijken uit enkele cijfers. Volgens een telling van het C.B.S. bestond de totale beroepsbevolking van Goor in 1909 uit 1.349 mensen. Hiervan waren 790 personen werkzaam in de nijverheidssektor. De textielindustrie alleen bood aan 662 mensen werk. In hetzelfde jaar werkten er 496 mensen in de dienstensector en 63 in de landbouw. In vergelijking met andere Overijsselse gemeenten was in 1909 te Goor een relatief groot deel van de beroepsbevolking werkzaam in de industrie (ruim 58% in Goor tegen ruim 35% gemiddeld in Overijssel).

Na 1909 nam het belang van de nijverheid verder toe, vooral na het gereedkomen van het Twentekanaal. Het belang van de textielindustrie nam na 1930 relatief sterk af. Wel bleef zij tot in de jaren vijftig de grootste werkgever en nam de werkgelegenheid in deze tak van nijverheid absoluut gezien toe. Een andere belangrijke groeisektor was die van de diensten, waarbinnen de overheidsdiensten en onderwijs de grootste groei te zien gaven. In de nijverheidssektor waren de bouwnijverheid en de metaalnijverheid de belangrijkste groeiers. Er vond derhalve een aanmerkelijke verbreding van de economische structuur van de gemeente Goor plaats.

In 1977 was 61,6% van de mannelijke en 19,8% van de beroepsbevolking van Goor werkzaam in de industrie (inclusief delfstoffenwinning). Voor de dienstensektor bedroegen die percentages respectievelijk 35,8 en 77,7.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
In 1850 was ruim 69% van de totale bevolking van de gemeente Goor Nederlands hervormd, ruim 25% rooms-katholiek en ruim 5% joods. In Goor stonden toen drie kerkgebouwen, van elke signatuur één.

De oudste nog bestaande kerk van de gemeente Goor is de omstreeks 1520 gebouwde kerk aan de Kerkstraat. Deze kerk werd in 1580 deels verwoest in de strijd tussen de Staatse en Spaanse troepen. De kerk werd hersteld en kon in 1607 weer in gebruik worden genomen. Toen bij Koninklijk Besluit van 14 maart 1809 de kerk aan de Kerkstraat definitief aan de Nederlands hervormde gemeente werd toegewezen, kregen de rooms-katholieken een nieuwe kapel en pastorie aan de Hengevelderstraat. Deze werd in 1832 herbouwd, vergroot en van een toren voorzien. In 1894 namen de Goorse katholieken hun huidige kerkgebouw aan de Hengevelderstraat in gebruik. De vorige kerk was door toename van het aantal parochianen te klein geworden.

De eerste joden hebben zich begin achttiende eeuw in Goor gevestigd. In 1850 beschikten ze over een synagoge aan de Schoolstraat (toen Malmberg geheten). Dit kerkgebouw werd rond de eeuwwisseling afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe joodse gebedsruimte. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de synagoge ernstig beschadigd. Na de oorlog wilde de Israëlietische gemeente de synagoge niet herbouwen en werd er een afstandsverklaring van het eens bebouwde perceel getekend.

Sinds het begin van de twintigste eeuw kent de Goor een eigen gereformeerde gemeente. De lidmaten van deze geloofsgemeenschap gingen tot 1933 in Enter naar de kerk. Op 21 september 1933 werd het vroegere evangelisatiecentrum aan de Wheeme als kerkgebouw (nu een jeugdgebouw) in gebruik genomen. In 1967 namen de gereformeerden een nieuw kerkgebouw aan de Van Kollaan in gebruik.

Tegenwoordig telt de gemeente Goor nog vier begraafplaatsen: twee algemene, één rooms-katholieke en één joodse. De in 1827 gestichte algemene begraafplaats aan de Laarstraat is sinds 1950 gesloten. Op deze begraafplaats bevindt zich het grafmonument van Thomas Ainsworth (1795-1841). Op de begraafplaats aan de Laarstraat werden tot 1865 ook de katholieken begraven, in een speciaal rooms-katholiek gedeelte. Mede dankzij de inspanningen van pastoor H.J.A. Bloemen van Goor kregen de katholieken op 11 februari 1856 toestemming voor het aanleggen van een eigen parochiale begraafplaats. Deze begraafplaats werd aangelegd op een stuk grond dat toebehoorde aan Jonkheer Willem Gerhardus Bosch van Drakesteijn. In 1865 werd de huidige rooms-katholieke begraafplaats aan de Iependijk in gebruik genomen. De huidige algemene begraafplaats bevindt zich aan de Markeloseweg en is gesticht in 1927.

De Israëlietische begraafplaats is gevestigd aan de Hengevelderstraat. De begraafplaats is gesticht in 1720. Zij valt tegenwoordig onder monumentenzorg en wordt onderhouden door de gemeente Goor. Sinds 1971 is er op de Israëlietische begraafplaats niemand meer begraven.

7.2. Scholen

De gemeente Goor heeft in de vorige eeuw slechts één lagere school gekend. Deze openbare Stadsschool was in 1833 gebouwd en had in 1850 280 leerlingen. De school was gehuisvest in een gebouw aan de Schoolstraat. Op 1 januari 1870 kwam er een "kopschool" op, een voorloper van de latere Ulo-school. In 1871 volgden 22 jongens en 12 meisjes dit onderwijs. De meisjes waren eerst in een afzonderlijk gebouw gehuisvest, aan de Grotestraat 142. Op 1 januari 1880 werd er een openbare school voor lager en meer uitgebreid lager onderwijs voor zowel jongens en meisjes opgericht. Begin 1923 werd een nieuwe openbare lagere school in gebruik genomen, de "Laarschool". Deze school bestaat nog steeds. In 1923 kwam er ook een nieuwe Ulo-school, aan de Wijnkamp (nu Muziekschool), deze heeft tot 1953 bestaan. Op 13 april 1931 werd de openbare lagere school, de "Malmberg-school", in gebruik genomen, deze school werd op 23 juni 1970 opgeheven.

Sinds 1908 bestond er een "Vereeniging voor Christelijk Onderwijs", maar het duurde tot 1954 voor er in Goor een christelijke school gesticht kon worden. Men startte in de oude Ulo-school aan de Wijnkamp.

In 1898 kwam het rooms-katholiek kerkbestuur te Goor, deels door een schenking van de familie ten

Doesschate, deels door eigen aankoop, in bezit van Huize Heeckeren. De Zusters Dominicanen vestigden zich er in 1900. Zij begonnen met lesgeven in drie lokalen. Daarmee legden zij de basis voor het katholieke onderwijs in Goor. Nabij Huize Heeckeren werd in 1916 een nieuwe school gebouwd, de "H. Hartschool". Na uitbreidingen in 1920 en 1925 kreeg men de beschikking over zes lokalen en een gymnastiekzaal.

De geschiedenis van het nijverheidsonderwijs in Goor gaat terug tot 21 juni 1919. Het bestuur van de R.K.-Werkliedenvereniging St. Joseph, afdeling Goor, diende op die datum een verzoek bij het gemeentebestuur in voor het starten van een cursus voor ambachtsonderwijs. In het begin huurde men drie lokalen van de gemeente en werd er op vier avonden per week les gegeven. In de dertiger jaren vond men onderdak in de verlaten lagere school aan de Schoolstraat.

Na de Tweede Wereldoorlog nam het aantal scholen in Goor sterk toe. Het merendeel van de huidige scholen is gevestigd in gebouwen van na de Tweede Wereldoorlog.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Vestingstad.

Functie:
In 1850 was de bevolking van Goor in hoofdzaak werkzaam in de textielindustrie.
Het grondgebruik was nog agrarisch. Tussen 1850 en 1940 ontwikkeld het stadje zich tevens tot een verzorgingskern voor het omliggende gebied.

Ruimtelijke ontwikkeling:
De stad Goor heeft zich ontwikkeld ten zuiden van de burcht "Het Huys te Goor" op het Schild. Na het stadsrecht van 1263 werd de nederzetting met wal en gracht versterkt. De hoofdvorm hiervan is nog herkenbaar in de periode. De "Bandijk", een deel van de verkeersweg Deventer-Hamburg, is terug te vinden in de Grotestraat en de Middenstraat.
In 1850 wordt de kern gevormd door bebouwing op het Schild en een lintbebouwing langs de Bandijk. In de periode is van een verdere verdichting nauwelijks sprake.
Structurele wijzigingen vinden plaats door de aanleg van de spoorlijn Zutphen-Hengelo-Enschede (1865) met station-zuid, de spoorlijn Neede-Hellendoorn (1910-1935) met station-west en de aanleg van het Twentekanaal van Zutphen naar Enschede (1936).
Op de ontwikkeling van de kern hebben deze geen invloed gehad.
Ook de grote veranderingen door de vestiging van de industrie (onder meer textiel) vinden op enige afstand van de nederzetting plaats.
Tussen de kern en de spoorlijn Neede-Hellendoorn vindt rond 1920 een eerste planmatige uitbreiding

plaats met 48 woningen door de stichting De Goorse Volkswoning (naar ontwerp van ir. W.K. de Wijs).
Tot 1940 wordt het beeld van de stad bepaald door een kleine kern met lintbebouwing langs de uitvalswegen naar Markelo-Delden-Haaksbergen en Diepenheim.

Kaart ca. 1850

Kaart ca. 1900

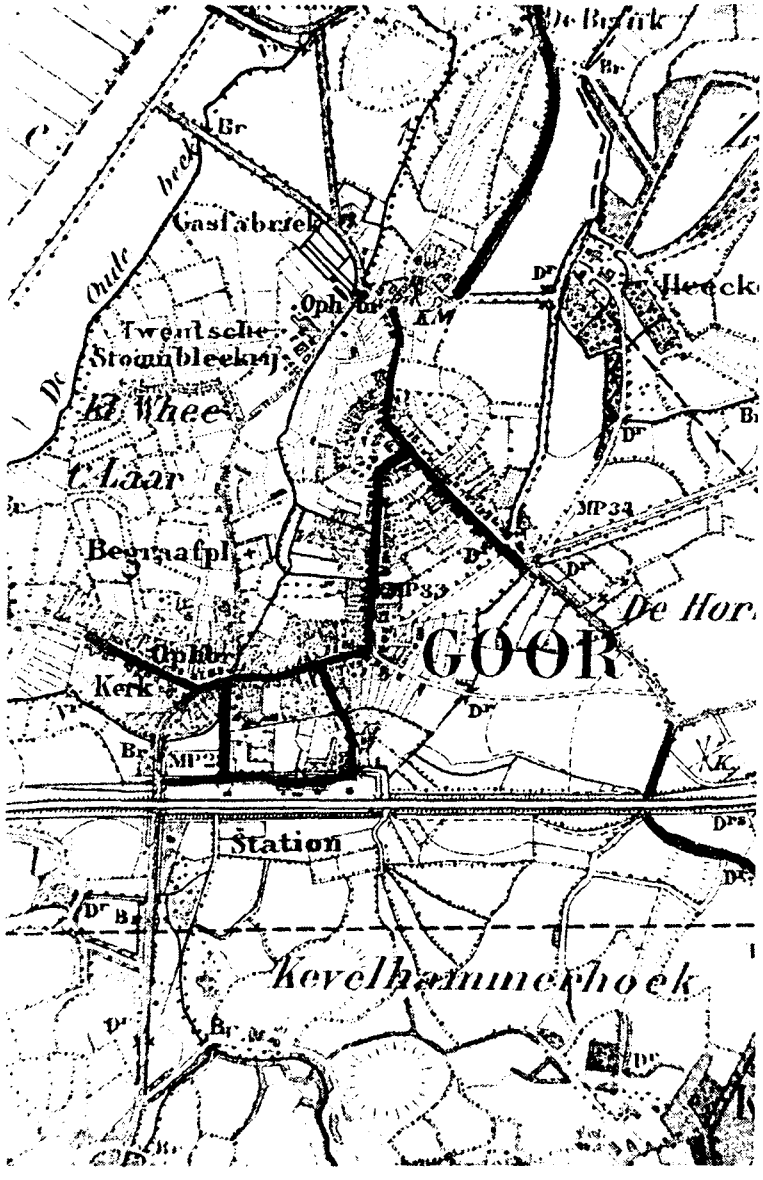

Kaart ca. 1940

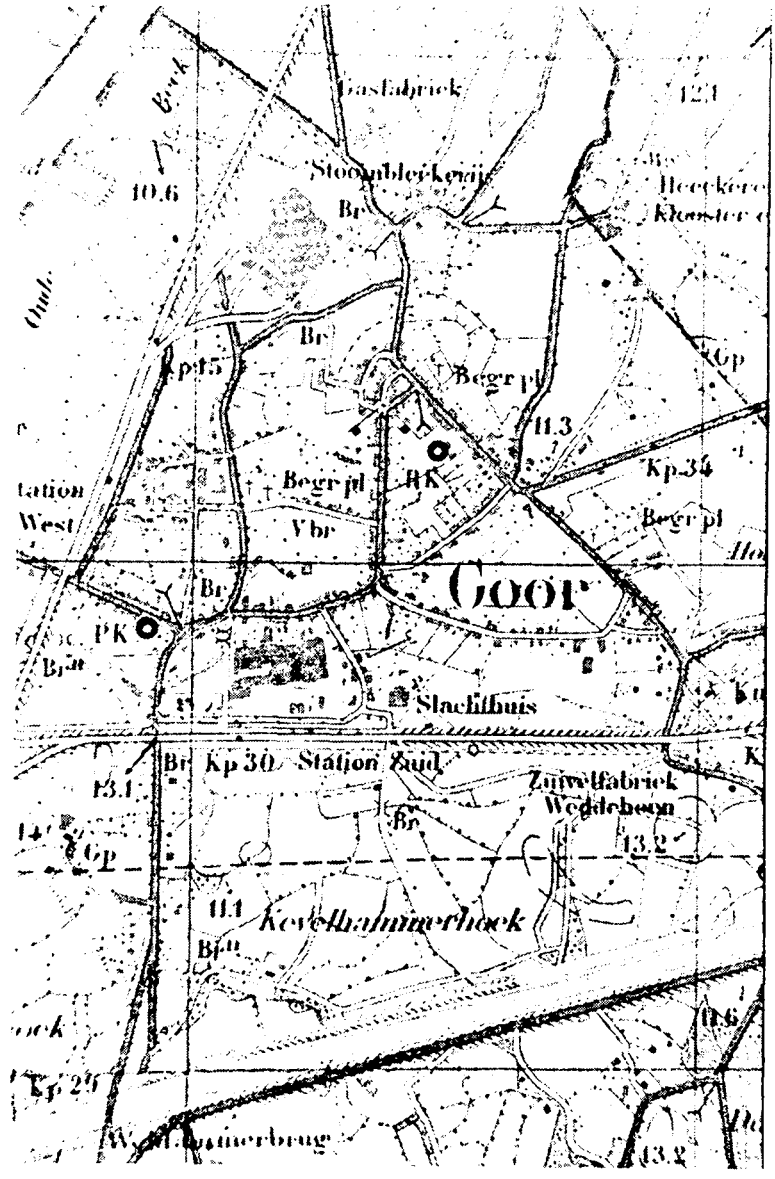

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1846
Kaart ca. 1900, verkend 1881, herzien 1903
Kaart ca. 1940, verkend 1881, herzien 1933

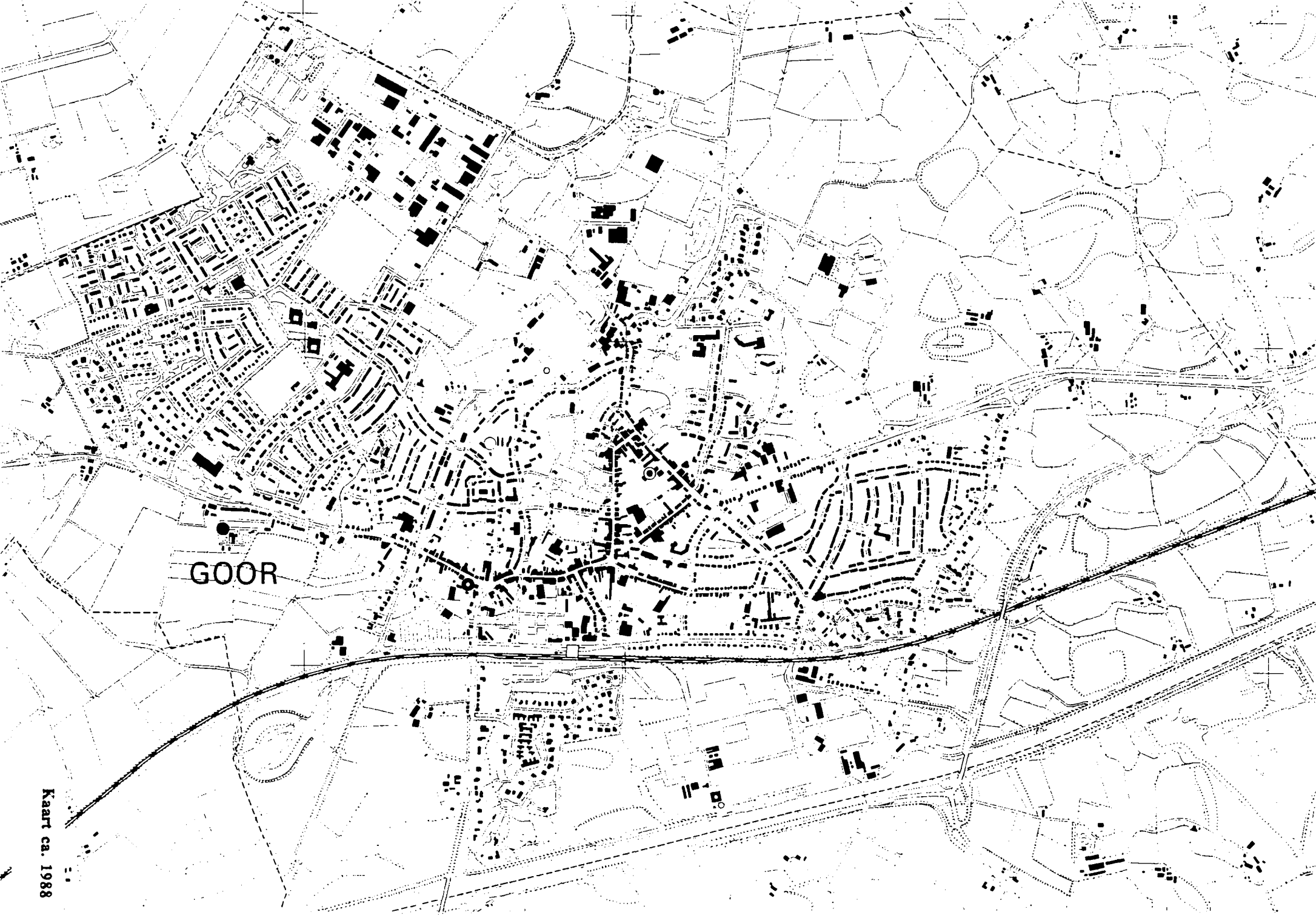

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Goor en regio:
*Buter, A., Een Stoom van Goor, 1957.
*Goor, dat is mien plaetske, Stichting Goors Historie, Oldenzaal, 1984.
*Goor de eeuwen door, Deventer, 1982.
*Goor regionale positie en verzorgingsstructuur, E.T.I.O., Zwolle, 1970.
*Korte documentatie van industriële vestigingsfactoren in de gemeente Goor, E.T.I.O., Zwolle, 1964.
*Goor sterk groeiende gemeente in Twente, E.T.I.O., Zwolle, 1962.
*Sociale kaart van de gemeente Goor, Stichting Overijssel, Zwolle, 1966.
*Sociale kaart van de gemeente Goor, Stichting Overijssel, Zwolle, 1978.
*Sociaal wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van het structuurplan Goor, E.T.I.O., Zwolle, 1970.
*Sprokkelen in Goors verleden, Stichting Goors Historie, Lochem, 1987.

Kaarten:
*Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
*Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
*Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:
*Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
*Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
*Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief

Overijssel, Zwolle.

Tabellen

Tabel 1
Loop van de bevolking in de gemeente Goor tussen 1850 en 1940.

Jaar[1)]	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.870	100
1860	2.040	109
1870	2.234	119
1880	2.514	134
1890	2.879	154
1900	3.058	164
1910	3.299	176
1920	3.393	181
1930	3.828	205
1940	4.630	248

1) Cijfers per 31 december

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale Geografie, 1988.

Tabel 2
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Goor in 1849.

Onderdeel	Aantal inwoners[1)]	Woningvoorraad[1)]
Stad Goor	1.831	450
Gemeente Goor	**1.831**	**450**

1) Cijfers bij benadering

Bron: Steden en dorpen in Overijssel, 1980.

Tabel 3
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Goor op 1 januari 1988.

Onderdeel	Aantal inwoners[1)]	Woningvoorraad[1)]
Kern Goor	11.418	4.164
Buitengebied Goor	364	86
Gemeente Goor	**11.782**	**4.250**

1) De genoemde aantallen zijn gemeentelijke opgaven; ze kunnen daardoor afwijken van de C.B.S.-cijfers.

Bron: Statistieken R.O.I., Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeenten van Overijssel, 1988.

Kaart 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE IN TWENTE

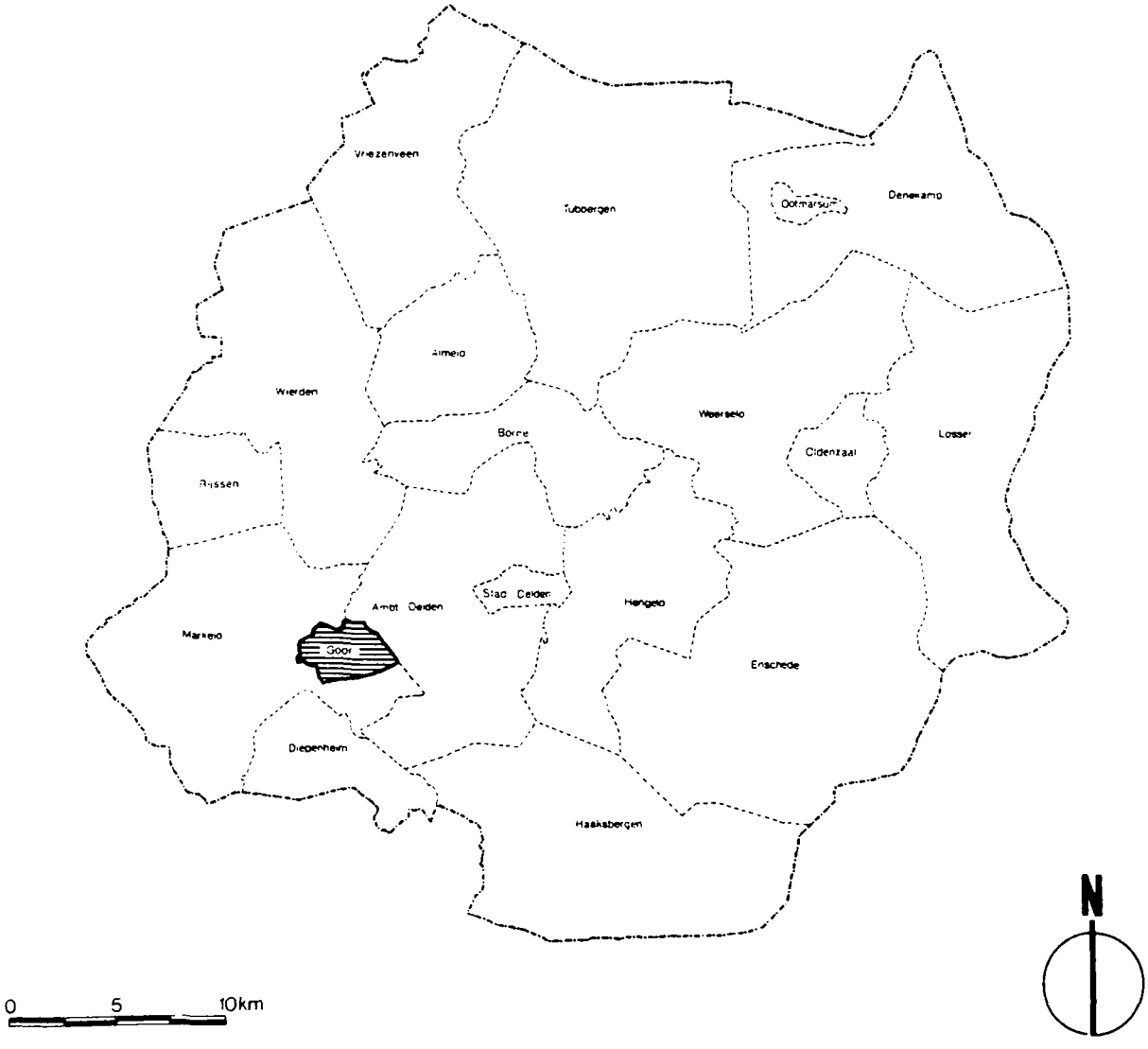

------- Grenzen van Twente
------ Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, deel 1, 1984.

Kaart 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

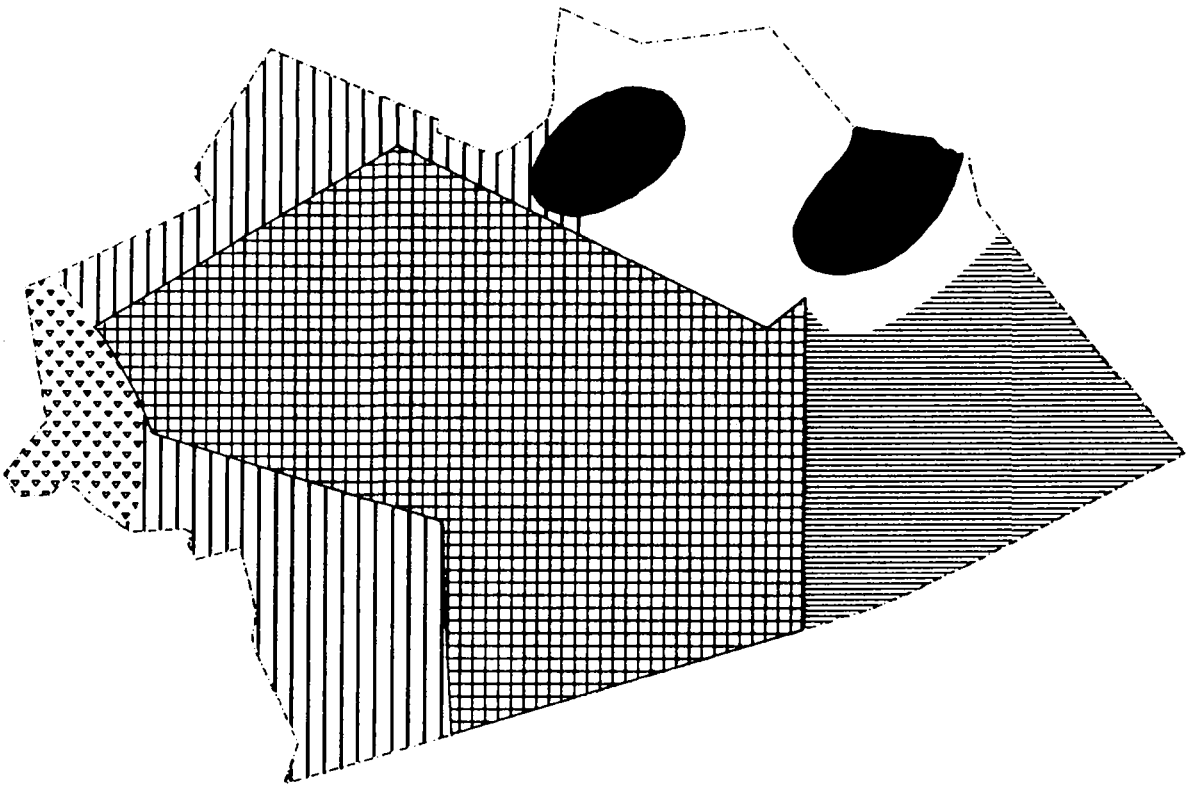

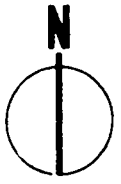

- Enkeerdgronden met een 30 tot 50 cm dik cultuurdek
- Kleine, geïsoleerde dekzandkop met een tenminste 30 cm dik cultuurdek
- Beekeerdgronden met een zavel of kleidek
- Mengeling van enkeerd- en beekeerdgronden
- Bebouwde kom

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

LANDGOEDEREN IN 1965 EN MARKEN

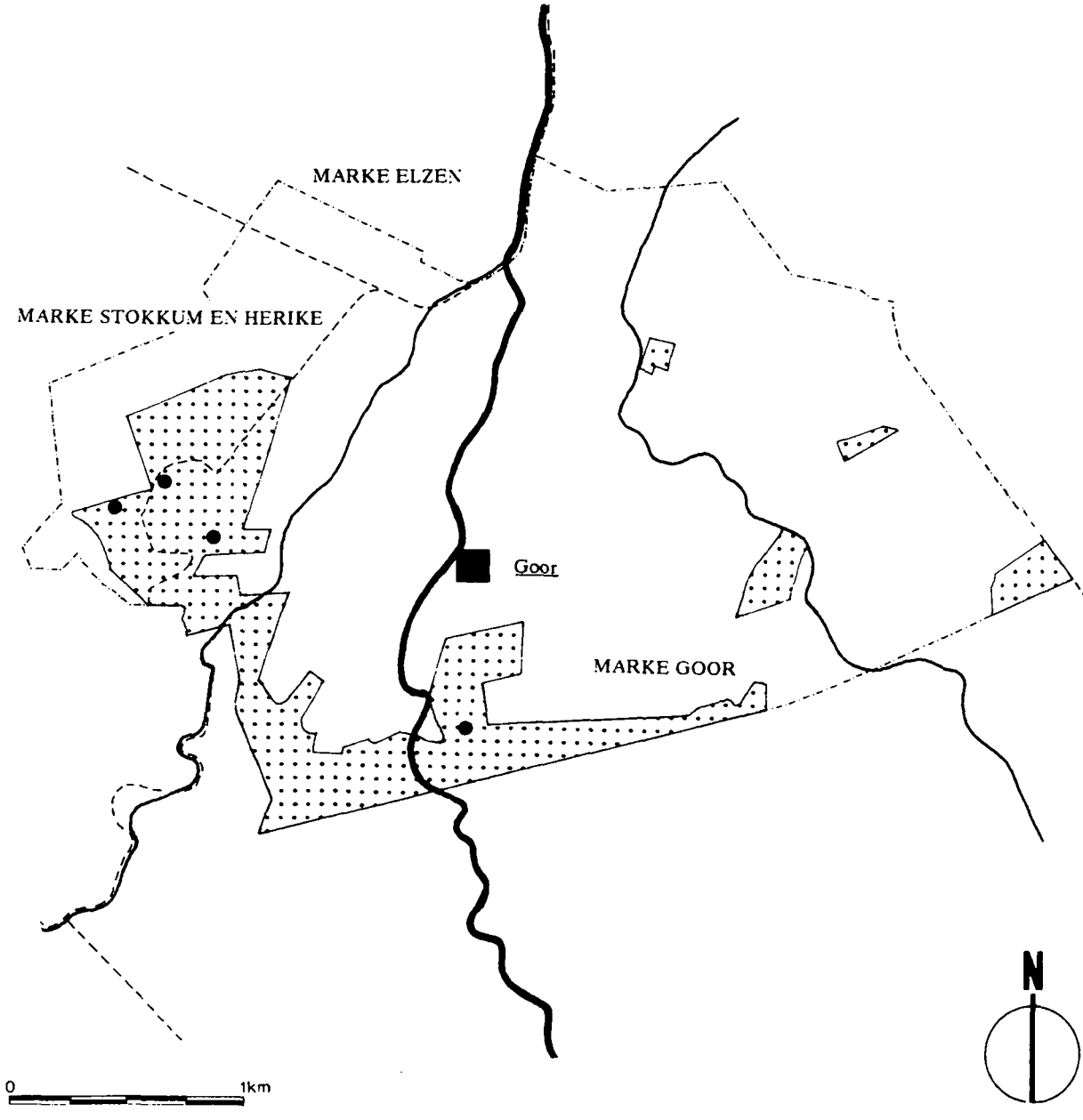

- Gemeentegrens op 1 januari 1989
- Markegrens
- Rivier de Regge
- Beek
- Gronden behorend tot het landgoed van havezate Weldam (gemeente Markelo)
- Boerderij van havezate Weldam
- Stad

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924; en Jaarboek Twente 1965.

Kaart 4

INFRASTRUCTUUR

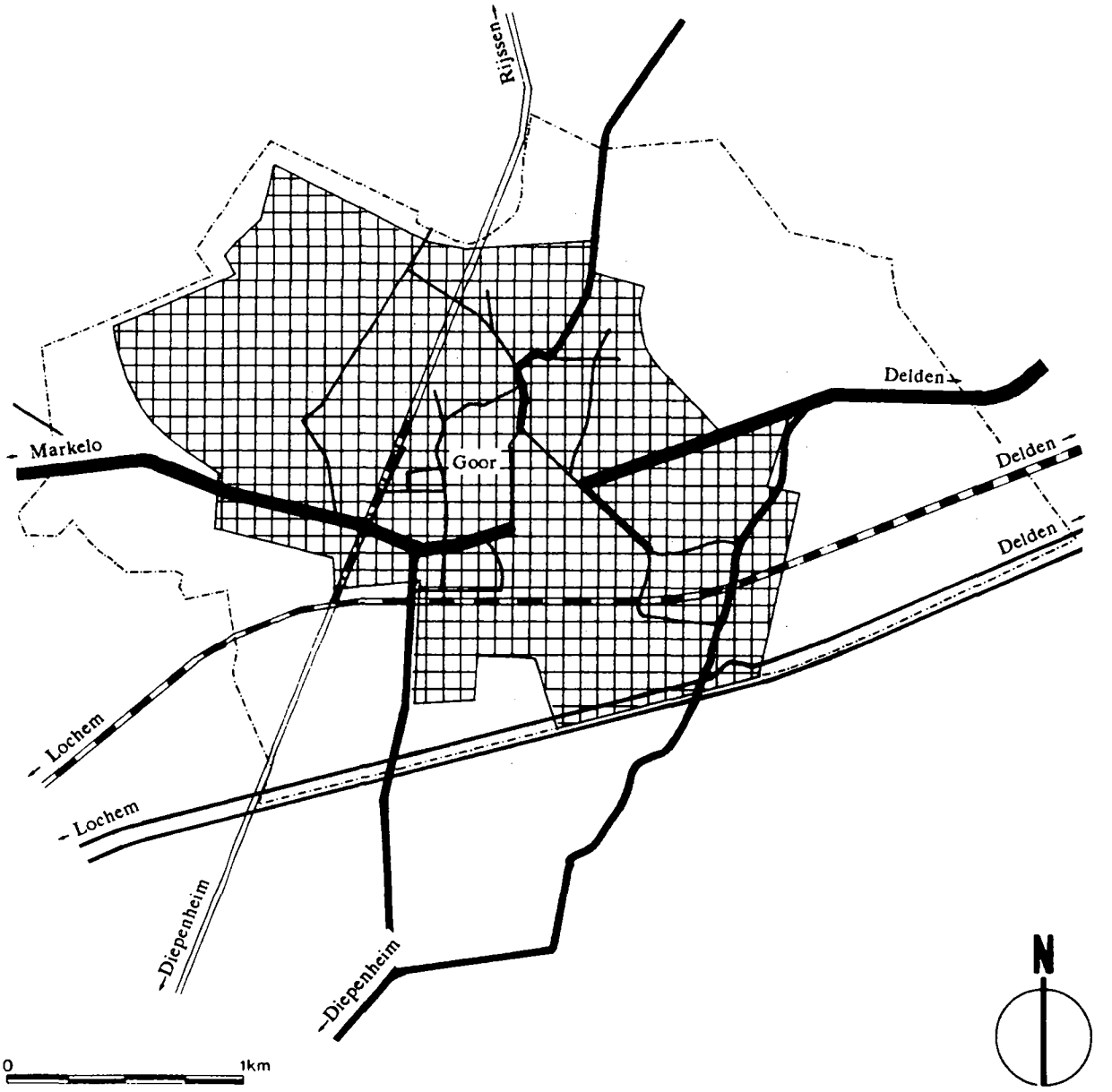

Twentekanaal (Zutphen-Enschede)
Straatweg in 1850
Grind-, macadam-, puin- en/of schulpweg in 1850
Belangrijkste tussen 1850 en 1940 verharde/aangelegde wegen
Spoorlijn aangelegd door de staat
Verdwenen spoorlijn van de Locaalspoorweg-Maatschappij Neede-Hellendoorn
Nog bestaande deel van de lokaalspoorweg van Neede naar Hellendoorn
Bebouwde kom in 1984

Bron: Topografische kaarten van omstreeks 1850, 1935 en 1972.

Kaart 5

GEMEENTE GOOR OMSTREEKS 1865

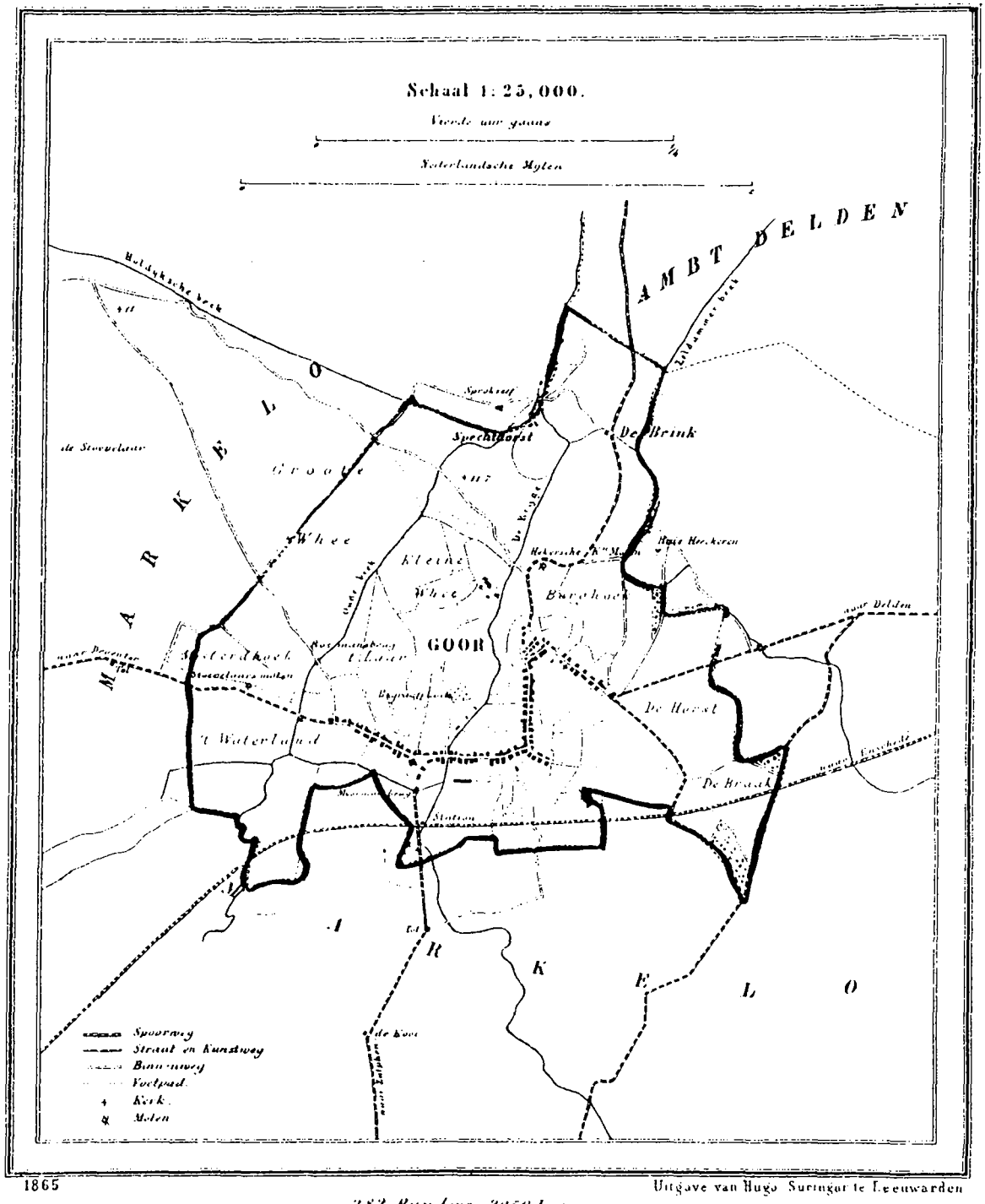

Bron: Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 6

GEMEENTE GOOR OMSTREEKS 1972

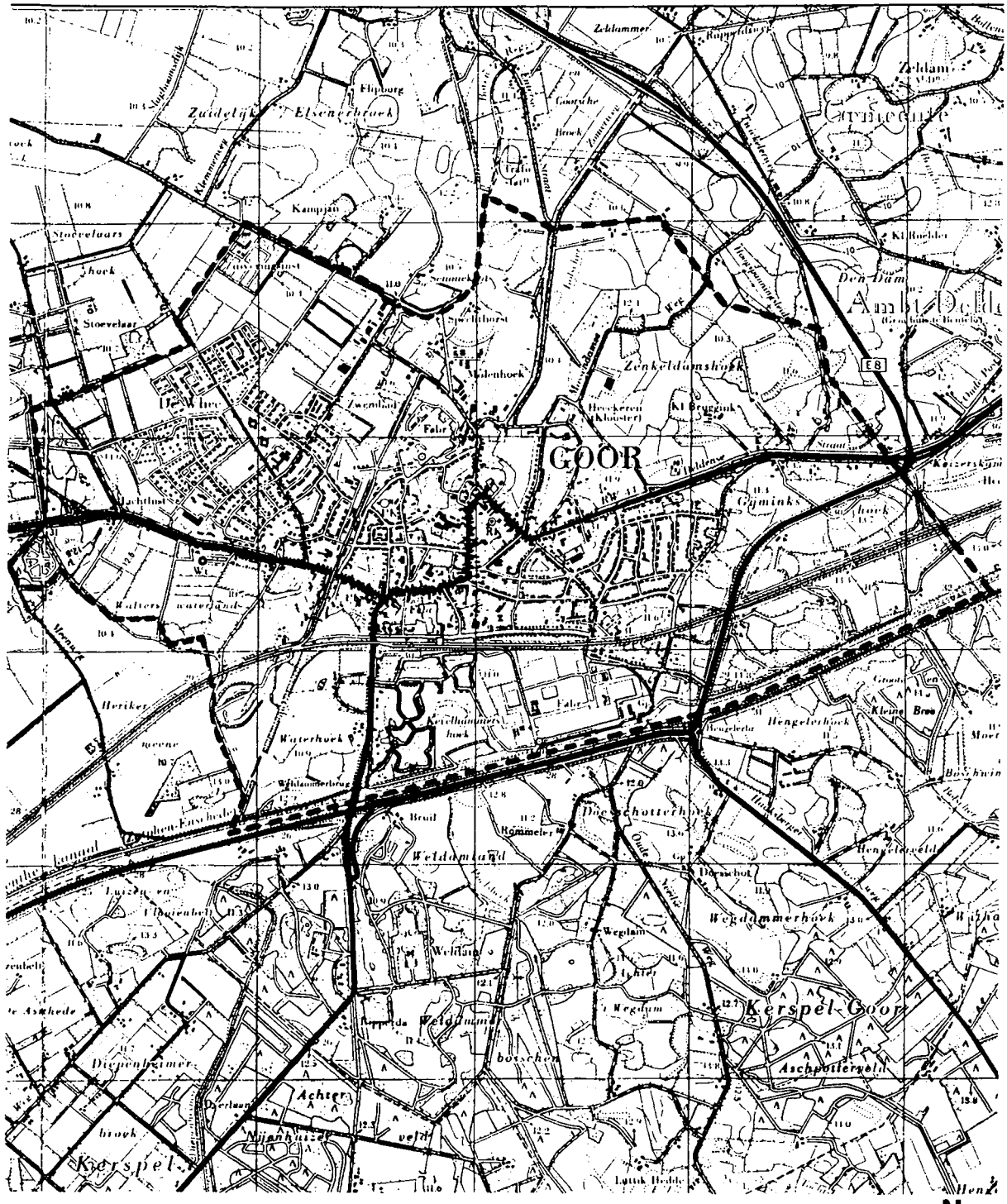

0 1km

N

Bron: Topografische kaart 1974.